

TÂLHARI ȘI HAIDUCI ÎN LUMEA VECHĂ ROMÂNEASCĂ
ROBBERS AND OUTLAWS IN THE OLD ROMANIAN WORLD
BRIGANDS ET HORS-LA –LOI DANS L'ANCIEN MONDE ROUMAIN

Dr. Daniel DIEACONU¹
Drd. Mirela TOPOLICEANU²

Rezumat: Acest studiu se concentrează asupra unui fenomen controversat al istoriei românești, tâlhăria, jaful făcut cu ajutorul armelor. Jefuitori cu arme în lumea românească veche au fost și cei pe care omul din popor i-a numit haiduci, văzuți ca justițiar sociali sau luptători pentru emancipare națională. Perioada aflată în atenția noastră prin acest studiu este cuprinsă din secolul al XVI-lea până la începutul secolului al XVIII-lea, când în țările românești extracarpătice sunt instaurate domniile fanariote. Vestii haiduci au fost și unii dintre căpitanii lui Mihai Viteazul. Cei care i-au supraviețuit voievodului au mai fost amintiți și în primele decenii ale veacului al XVII-lea cu faptele lor de arme. Spre sfârșitul secolului al XVII-lea și până la „Războiul Curuților” au fost vestite faptele haiducești ale lui Pinteza Viteazul, o figură remarcabilă a eposului popular. Documentele vremii, cronicile, scrierile călătorilor străini prezintă o lume românească cu mulți tâlhari. Dintre aceștia, omul din popor a ales pe cei pe care i-a numit haiduci și numele lor a trecut peste veacuri prin povești, legende, cântece și balade.

Cuvinte cheie: tâlhari, haiduci, putere, boieri, justiție socială

Summary: This study is focused upon a controversial phenomenon of the Romanian History, the brigandism, pillage conducted by use of weapons. The armed robbers in the old Romanian world were the same ones the folk named outlaws, social justice-enforcers or fighters for the national emancipation. The period in the attention of this study runs from the 16th Century until the beginning of the 18th Century, when the Fanariot rulings were established in the extra-Carpathian Romanian realms. The well-known outlaws were ones of the captains of Mihai Viteazul (Mihai the Brave). The ones who survived the ruler were also mentioned in the first decades of the 17th Century by their weapon fight actions. To the end of the 17th Century until the “Was of Curuts”, the outlaw feats of Pinteza the Brave, a remarkable effigy of the folkloric epos, were famous. The documents of those times, chronicles, writings of foreign travelers present a Romanian world populated by many brigands. Among them, the commoners chose those who they named “outlaws” and their names passed through centuries by tales, legends, songs and balads.

Key words: brigands, outlaws, posse, squires, social justice

Résumé: Cette étude se concentre sur un phénomène controversé de l'histoire roumaine, le brigandage, le pillage avec des armes. Les pilleurs armés de l'ancien monde roumain étaient aussi ceux que le peuple appelait des hors-la-loi, considérés comme la justice sociale ou les combattants de l'émancipation nationale. La période sur laquelle nous portons notre attention à travers cette étude

¹ Centrul de Cercetare pentru Dezvoltare Regională și Integrare Regională al Universității din București; Școala Gimnazială Grințieș, Neamț.

² Școala doctorală „Istorie.Civilizație. Cultură”, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.

s'étend du XVIe siècle au début du XVIIIe siècle, lorsque les dirigeants phanariotes ont été établis dans les pays roumains extra-Carpates. Les hors-la-loi étaient également certains des capitaines de Michael le Brave. Ceux qui ont survécu au voïvode ont également été rappelés dans les premières décennies du XVIIe siècle avec leurs actes d'armes. Vers la fin du XVIIe siècle et jusqu'à la «guerre des Curuți», les actes de le hors-la-loi Pinteza Viteazul, figure remarquable de l'épopée populaire, sont annoncés. Les documents de l'époque, les chroniques, les écrits des voyageurs étrangers présentent un monde roumain avec de nombreux voleurs. Parmi ceux-ci, l'homme du peuple a choisi ceux qu'il appelait des hors-la-loi, et leurs noms ont traversé les âges à travers des histoires, des légendes, des chansons et des ballades.

Mots-clés: brigands, hors-la-loi, pouvoir, boyards, justice sociale

Fără îndoială, hoți și tâlhari au fost dintotdeauna în spațiul românesc, dar informațiile despre lumea veche românească sunt puține, lacunare, mai ales pentru Moldova și Țara Românească. În Transilvania, intrată sub dominație maghiară, mărturii despre economie și societate aflăm încă din secolul al XII-lea. Din secolul al XIII-lea sunt documente care atestă începuturi ale fenomenului „haiducesc”³. Acest fenomen cunoaște o recrudescență după 1242, când, în urma năvălirii mongole în regatul maghiar s-a instaurat o perioadă de nesiguranță, de instabilitate a autorității centrale. La 1249, regele Bela al IV-lea dăruia judeului curții regale, Pavel din neamul Geregye, mai multe moșii în vestul Transilvaniei pentru meritul de a fi „nimicit” pe tâlharii și pe hoții „care se înmulțiseră peste măsură”⁴.

Pentru a ilustra această perioadă din punct de vedere al „jefuitoarelor cu arme” am cercetat colecțiile de documente medievale, cronicile, scrierile călătorilor străini, lucrări generale de istorie, antropologie, mitologie și studiile dedicate acestei teme, fie ele istorice, de folclor sau literatură cultă și menționăm în mod special pe Sava Iancovici, care a folosit în unele studii pseudonimul S.I. Gârleanu⁵.

Aflăm un prim document care face referire la „tâlhari de codru” în timpul lui Vlad Călugărul în Țara Românească (cea de-a doua jumătate a veacului al XV-lea -

³ Într-un proces din 1213 sunt menționați răufăcătorii care prădau la drumul mare și chiar posesiuni nobiliare și care erau adăpostiți (apud D. Dieaconu, *Haiducii Moldovei*, Piatra-Neamț, Ed. Cetatea Doamnei, 2018, p. 83).

⁴ D. Dieaconu, *Haiducii Moldovei*, p. 84.

⁵ S.I. Gârleanu, *Haiducie și haiduci*, Ed. Enciclopedică română, București, 1969; S.I. Gârleanu, *Haiducul Nicolae Grozea*, Ed. Militară, București, 1968; Sava Iancovici, *Cine este Ghiță Haiducul de la 1821?*, în SAI, XI, 1968; Sava Iancovici, *Haiducia în Balcani – formă de luptă socială și antiotomană*, în SAI, București, 1964; Sava Iancovici, *Iancu Jianu și Nicola Abras*, în „Studii. Revistă de istorie”, tom 20, nr. 4, Ed. Academiei RSR, București, 1967; Iancovici, S., *Materiale privitoare la haiducia lui mblat* București, 1965 etc. Recomandăm un studiu excelent realizat de arhivistul ieșean Anatol Bodale: Bodale, A., *Contribuții la istoria haiduciei în Moldova*, în „Caiete de antropologie istorică”, an IX, nr. 1 (16), ian.-iun. 2010, Ed. Accent, Cluj. Sau lucrările: Vornicescu, N., Sever, A., *În afara legii – Ion Florea*, Ed. Junimea, Iași, 1976; Stoian, M., *Reabilitarea unui haiduc, Pantelimon*, București, Ed. Tineretului, 1968; G. Constantinescu, *Tâlhării îndrăznețe, crime înfloritoare*, Târgoviște, Ed. Cetatea de Scaun, 2012.

1482-1495): „niște oameni răi care s-au ridicat unul Tatu Duvalmă din Râjnov și Secară, încă și alți iobagi cu ei. Și s-au dus în codrul mare și s-au făcut tâlhari și au omorât oameni și multă marfă au luat”⁶.

Termenul haiduc are în istoriografia și literatura română o simbolistică aparte. Haiducul este luptătorul pentru dreptate, provenit din rândul poporului asuprit, care jefuiește pe boieri și ciocoi și ajută pe sărmani. Este eroul cântecelor și al baladelor populare, idealizat de literatura cultă a veacului al XIX-lea, fiind evocată în special lupta sa împotriva fanarioșilor. Dar în lumea veche românească, haiducul n-a fost întotdeauna eroul justițiar, ci la început a fost ostaș-mercenar, iar apoi tâlhar.

În 1566, un anume Ștefan, zis Mâzgă, care se considera „os domnesc”, a strâns cete de haiduci din Transilvania și cu păstori și, „smonind” oamenii, a trecut munții prin pasul Tulgheș cu gând să-l răstoarne pe domnitorul Alexandru Lăpușeanul. Cu oastea sa „de strânsură” este înfrânt lângă Cetatea Neamțului și a intrat pe mâna călăului⁷.

În spațiul balcanic, haiducii au apărut înaintea veacului al XVII-lea și sunt amintiți celebrii haiduci-militari, care la sfârșitul secolului al XVI-lea au participat la ridicarea antiotomană inițiată de Liga Sfântă. Lupta lor împotriva asupritorului turc se alătură celei a domnitorului valah Mihai Viteazul și cronicarul Szamoskozy îi amintește pe haiducii Deli Marco, Deli Sava, celebrul Baba (Starina) Novac sau Mihail Horvath⁸.

Mihai Viteazul s-a folosit de haiduci în acțiunea de cucerire a Transilvaniei, dar, stăpân al acestei provincii se plânge de faptul că pierde iobagi ce trec în rândul haiducilor, după cum aflăm dintr-o scrisoare adresată împăratului austriac: „iobagii și slugile tocmită fug dinaintea dărilor și trec între călărașii și pedestrașii măriei tale, unii apoi între haiduci”⁹.

Baba Novac a sprijinit cu haiducii săi pe Mihai Viteazul și a întreprins mai multe expediții de jaf în sudul Dunării, în Moldova și Transilvania, devenind unul dintre cei mai importanți căpitani ai marelui voievod¹⁰. Dar, dincolo de aura eroico-

⁶Gr. G. Tocilescu, *534 documente slavo-române*, București, 1931, p. 157.

⁷Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 192. Despre haiduci și hoți scrie Ian Dlugosz, dar aici trebuie să luăm în seamă faptul că atunci când scria cronicarul polon în țara sa erau oșteni cu numele de haiduci și el a considerat asemănători pe cei care l-au sprijinit pe Bogdan al II-lea. După lupta de la Tămășeni (12 octombrie 1449), se retrage spre sud din cauza armatelor polone și în zonele montane a adunat cete de haiduci și hoți (*praedonum et latronum manus*) și a silit pe Alexandrel să părăsească țara. (N. Grigoraș, *Începuturile domniei lui Ștefan cel Mare (1457-1459)*, în „Studii și Cercetări Științifice” (SCS), Istorie, an VIII, fasc. I, 1957, București, Ed. Academiei RPR, , p. 42.

⁸O. Sachelarie, N. Stoicescu coord., *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, Ed. Academiei RSR, București, 1988, p. 213; N. Stoicescu, *Curteni și slujitori*, p. 172.

⁹I. Lupaș, *Documente istorice transilvane*, I, Cluj, 1940, p. 55.

¹⁰O. Sachelarie, N. Stoicescu coord., *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, p. 213; într-un document din septembrie 1610 care face referire la Mihai Viteazul se spune că trupele de haiduci ale lui Baba Novac au ajuns până pe Prut, la Vasileuți. (Documente privind istoria României (DIR), A, Moldova, Veacul XVII, II, București, 1953, p. 318).

mitică a lui Baba Novac, care a dat naștere în literatură populară balcanică la numeroase cântece, povești și balade¹¹, în țările române haiducii au fost soldați-mercenari de origine sârbă (uneori și maghiară sau bulgară), care au pătruns în spațiul românesc ca slujitori ai principilor maghiari¹². Despre originea lui Baba Novac aflăm dintr-o baladă:

„În munții Catrinului,
În pădurea Pinului,
Odihnia Baba Novac
La umbra unui copac”¹³.

Baba Novac împreună cu haiducii săi (peste 2.000 de români și sârbi) s-au alăturat lui Mihai Viteazul și a întreprins susținute acțiuni în sudul Dunării. În 1595, au ajuns în Balcani, au atacat Plevna și Sofia și au capturat carele de provizii ale lui Hasan-Pașa. În 1596, haiducii conduși de dalmatinul Deli Marcu, tovarăș al lui Baba Novac atacă Cladova, omorând mulți turci și luând pradă bogată¹⁴. Sfârșitul lui Baba Novac este unul tragic: este prins de nobilii unguri la Cluj, iar în ziua de 5 februarie 1601, a fost jupuit de piele, fript de viu și cadavrul i-a fost înfipt într-o țepă și expus în piața publică – o moarte cu adevărat haiducească”¹⁵.

Un căpitan al lui Mihai Viteazul, văzut de popor ca unul dintre primii haiduci, a fost Mârza și din versurile anonime transpare dramatismul vieții haiducului: puterile, temnița, ștreangul. Una dintre baladele închinată lui începe astfel:

„Strigă, Doamne, cine strigă?
Strigă Mârza din temniță...”¹⁶

Răsunetul faptelor de arme ale căpitanilor lui Mihai Viteazul, unii dintre ei provenind din țări balcanice, s-a păstrat mult timp după moartea marelui voievod. Ei au luptat alături de alți voievozi moldoveni sau munteni și faptele lor au fost considerate de popor ca haiducești și amintim pe Baba Novac (deși murise la 1601), Corbea sau Mârza. Într-un document oficial, căpitanii lui Mihai sunt amintiți în 1614, ca sprijinitori ai lui Ștefan Tomșa: Mârza, Ghiețea și Raci¹⁷. Gheorghe Raci sau Raț, unul dintre căpitanii lui Mihai Viteazul, era de origine sârbă și a devenit pentru moldovenii de la începutul veacului al XVII-lea celebrul haiduc Gheorghe Rață¹⁸. Într-un document din 1617 aflăm că fostul general al lui Mihai, Gheorghe Rață, este căpitan de haiduci care au jefuit ținutul Vrancei – „au robît și au ars”¹⁹.

¹¹ R. Vulcănescu, *Mitologie română*, Ed. Academiei RSR, București, 1985, pp. 587-588.

¹² *ibidem*, p. 588.

¹³ B.P. Hasdeu, *Baba Novac*, în "Columna lui Traian", aprilie 1876, p.155.

¹⁴ A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. V, București, 1927, p. 190; N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, București, Ed. Militară, 1968, p. 209.

¹⁵ S.I. Gârleanu, *Haiducie și haiduci*, p. 62.

¹⁶ B. P. Hasdeu, *Soarele și Luna, folclor tradițional în versuri*, vol. I, București, Ed. Saeculum I.O., 2002, p. 259.

¹⁷ M. Costin, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1965, p. 27.

¹⁸ S.I. Gârleanu, *Haiducie și haiduci*, p. 52.

¹⁹ A. Bodale, *Contribuții la istoria haiduciei în Moldova*, p. 38, nota 16.

Căpitanul Deli Marco, unul dintre haiducii lui Mihai Viteazul, cu rămășițele corpului său de oaste s-a alăturat lui Radu Șerban²⁰.

În Moldova, domnitorul Ieremia Movilă avea în garda domnească un corp de trupă numiți haiduci, în număr mai mic ca darabanii și seimenii, dar urmând modelul polon, care îi era pe plac domnitorului, un declarat filo-polon. Haiducii lui Ieremia Movilă s-au retras în grabă atunci când au apărut oștenii lui Mihai Viteazul și când puteau se dedau la jafuri²¹. În 1601, Ieremia Movilă, revenit pe tron cu sprijinul polonilor, primea o solie de la ocrotitorii săi. În garda domnească, care a primit solia, se aflau și „haiducii înșiruiți, înarmați cu puști”²².

În perioada care a urmat mării epopei a lui Mihai Viteazul, plină de lupte interregn, haiducii s-au angajat la diverși pretendenți la tron și instabilitatea politică a favorizat expedițiile lor de jaf asupra conacelor boierești, asupra bisericilor și mănăstirilor. La 1607, în atacul asupra mănăstirii „Sfânta Troiță”, haiducii sunt români și străini. Spune documentul că Dumitru Popoștea „s-a sculat cu alți haiduci și a îndreptat detașamente din oastea lui Mihai Viteazul către mănăstirea Sfânta Troiță”, unde boierii lui Constantin Movilă își ascuseseră averile²³. Tot în 1607, în timpul lui Constantin Movilă, este menționat într-un document de cancelarie domnească un haiduc de origine română, care este martor la o vânzare: Gavril haiducul din Hotin, fiul Năstăsiei²⁴.

Unii dintre militari primeau drept de pradă pe timp de război (ca mijloc de plată – „dobânda sau prada”), precum haiducii din Țara Românească și „hânsarii” angajați de domnii Moldovei. Trupele de haiduci ale lui Mihai Viteazul, după bătălia de la Guruslău, „au fost slobozite în pradă”. Miron Costin afla că în tabăra de la Țuțora erau „câțiva de cei care merg de bunăvoie cu dobândă”²⁵.

Dacă haiducii români sau sârbi atacau în ungurime, se consemnează în documente și expediții de jaf ale unor soldați maghiari. Într-un document din 28 iunie 1598 se spunea că „au jefuit de peste munți acele margini (era vorba de soldați maghiari care atacau zonele de margine în timpul lui Mihai Viteazul, n.n.)”²⁶. La 1610, cetele ungurești de haiduci-hoți au trecut Carpații și au prădat mănăstirile bogate, dezgropând morții și despuindu-i, topind acoperișurile de plumb ale mănăstirilor Bistrița și Argeș, ucigând țaranii, tăind sânii la femei și prinzând pruncii în săbii și

²⁰N. Stoicescu, *Curteni și slujitori. Contribuții la istoria armatei române*, București, Ed. Militară, 1968, p. 172, nota 158.

²¹N. Grigoraș, *Instituții feudale din Moldova*, București, Ed. Academiei RSR, 1971, p. 173.

²²P.P. Panaitescu, *Călători poloni în Țările Române*, București, Ed. Cultura națională, 1930, p. 10.

²³*Documente privind Istoria României*, (DIR), A, veacul XVII, II, București, Ed. Academiei RSR, 1967, doc. nr. 52 din 17 august 1607, pp. 136-137.

²⁴DIR, A, veacul XVII, II, doc. nr. 169, p. 124.

²⁵Cf. N. Stoicescu, *Curteni și slujitori. Contribuții la istoria armatei române*, pp. 306-308.

²⁶DRH, B, XXI, p. 408.

sulițe²⁷. Într-un document din timpul lui Radu Șerban se vorbea despre haiducii unguri care furau țigănci și apoi le vindeau ca roabe²⁸.

Această perioadă care a urmat faptelor de arme ale lui Mihai Viteazul, caracterizată prin instabilitate a autorității în țările române, a favorizat nașterea unor bande de tâlhari. Mulți oameni au fost sub arme (mai mulți ca niciodată în cele trei țări române, atât români, cât și străini). Au fost oști cu leafă, „cu dobândă și pradă”. După moartea lui Mihai Viteazul, mulți dintre oșteni au rămas fără stăpân. După cum am văzut, unii dintre ei s-au angajat la un principe sau altul, dar unii dintre ei au înțeles să-și folosească experiența militară în alt mod. Au devenit tâlhari. Nicolae Iorga arăta faptul că de multe ori oștile cu leafă se desfăceau, dezertau și împreună cu „cătane străine” formau cete de tâlhari (pământeni erau numiți „cetași”)²⁹.

Nu e de mirare că în mentalul colectiv acești militari-mercenari au ajuns să fie asimilați cu tâlharii în general, aceștia fiind cei care prădau în acele vremuri și care datorită organizării cvasi-militare erau primejdioși și o problemă pentru autorități. Pentru omul din popor, haiducii acelor vremuri erau tâlharii înarmați, organizați în bande. Nu erau nicidecum „campioni ai luptei sociale” sau naționale, nu erau apărători ai țăranilor. Amintirea lor a rămas însă în veacurile următoare, bandele înarmate conduse de căpitani au fost numite tot haiduci. Abia în secolul fanariot cultura populară a operat diferențierea între tâlharul ordinar și adevăratul haiduc, deși o astfel de departajare nu se poate face cu acuratețe nici astăzi. Informațiile despre haiduci sunt lacunare, mai ales cele referitoare la Evul Mediu și provin cele mai multe din tezaurul eposului popular și este greu a discerne de cele mai multe ori între mit și realitate.

În secolul al XVII-lea, descrierea pământului românesc și a oamenilor săi se datorează călătorilor străini, abia spre sfârșitul veacului apar și primele scrieri ale unor autori români. Sunt descrise drumurile, cele mai multe dintre ele nesigure, populația țărilor era rară, iar puterea autorităților scăzută într-o vreme cu dese schimbări de domni și nesfârșite lupte între grupările boierești. În Moldova, în depresiunea Jijiei, între Prut și Siret, era așa-numitul „drum al furilor”, amintit pentru prima dată într-un act de hotărnicie din 1589³⁰.

La 1603, un iezuit, Ioan Argento, merge prin Moldova spre Polonia și vede „capete și leșuri prin poienile acestor păduri, ale unor oameni de curând uciși de lotri sau sfâșiați de fiare”³¹.

William Lithgow, în 1616, ajunge în Moldova venind din Transilvania și povestește: „Am intrat în Moldova, unde, ca urare de bun venit, am fost înconjurat în

²⁷N. Iorga, *Carpații în luptele dintre români și unguri*, în „AARMSI”, seria II, tom XXXVIII, București, 1915, nr. 5, p. 102

²⁸DRH, B, XXIII, p. 178.

²⁹N. Iorga, *Studii și documente*, VI, pp. 422, 429.

³⁰Gh. Băileanu, *Pe drumul furilor – cronică haiducească*, în „Magazin Istoric”, an VII, nr. 3 (72), martie 1973, pp. 79-80

³¹*Călători străini despre țările române*, IV, p. 259

mijlocul unei păduri de hotar de șase ucigași unguri și moldoveni, scăpând cu viață după mai multe rugăminți, mi s-au luat 60 de ducați ungurești de aur și toate veșmintele mele turcești, lăsându-mă gol de tot”³².

Paolo Bonicio, în 1632, descrie drumurile Moldovei: „Pentru a merge la Galați (...) trebuie să mergi la Scânteia și să treci printr-o pădure care se-ntinde pe cinci mile foarte primejdioase din cauza tâlharilor. (...) De la Bârlad, pentru a ajunge la Galați, se poate merge pe cinci drumuri după cum va fi nevoie, căci pe întinderile deschise se află lotri călări care răpesc oameni și fură și lucruri de prin locurile deschise, din sate și din păduri”³³. Trei mărturii care confirmă existența celor ce atacă „cu mână înarmată”, care sunt numiți tâlhari sau lotri. Unul dintre tâlharii începutului de veac al XVII-lea menționat în documente de cancelarie domnească este Gligorie Rău, care la origine era țigan. S-a răzvrătit pe când se afla rob la boierul Ieremia Băseanu și în 1620, pe când urcase pe tron morlacul Gaspar Graziani, împreună cu alți țigani domnești a atacat și jefuit satul Oșești³⁴. S.I. Gârleanu îl consideră conducător al unei cete de haiduci, la fel ca pe Dumitru Popoțea, care ajunsese să conducă o ceată de 100 de oameni³⁵. Dintr-un document din 3 noiembrie 1624 de la cancelaria lui Radu Mihnea aflăm că Ponici Diacul a fost prădat de tâlhari și i s-a luat toată averea³⁶.

Pietro Baksic era de părere că „moldovenii, mai ales cei care locuiesc la hotare, sunt foarte „aplecați spre tâlhărie”: „În timpul acestui domn se călătorește în siguranță, deoarece a stârpit aproape în toată țara pe răufăcători și nu încetează a-i urmări pentru a-i stârpi cu totul”³⁷.

La începutul secolului al XVII-lea, în Basarabia și Moldova de Nord, a hălăduit Mihai Copilul, în acea zonă în care se desfășura așa-numitul „drum al furilor”³⁸. Celebrul Codreanu, prezent în mai multe balade populare, dar și în piese de teatru popular și chiar în povestiri romantice culte, ar fi haiducit în timpul lui Alexandru Iliș (deceniul patru sau șase al secolului al XVII-lea). Autorul popular îl plasează în Movilău, oraș vechi din Basarabia³⁹. Odată cu Radu Mihnea începe să se introducă în Moldova elementul grecesc în dregătorii și boierii. Astfel, domnitorul:

„Stă culcat pe-un buzdugan
Lâng-un grec țarigrădean”.

Apar pentru prima dată și arnăuții, lefegii de origine albaneză, pe care îi vom afla în jurul curții domnești până în prima jumătate a secolului al XIX-lea:

³²*Ibidem*, p. 427

³³*Ibidem*, V, p. 22

³⁴DIR, A, XVII, vol. V, p. 497

³⁵S.I. Gârleanu, *Haiducie și haiduci*, p. 52

³⁶DRH, A, XVIII, p. 307

³⁷*Călători străini despre țările române*, VII, ed. de M. Holban, M.M.A. Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p.225- 226; într-un document din 1634 aflăm că au fost spânzurați „Căzucul tâlhariul” și „Prodan și gazda lui, pre Onu din Prigoricieni” – DRH, A, Moldova, XXII, p. 104. Constatăm că pedepsele sunt dure, dar necesare unor astfel de timpuri.

³⁸Gh. Băileanu, *Pe drumul furilor – cronică haiducească*, p. 79.

³⁹V. Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, I, București, Ed. Minerva, 1973 p. 106 și urm.

„Iar Leonti Arnăutul,
Înghiți-l-ar pământul!”⁴⁰.

Instabilitatea politică genera proliferarea cetelor de tâlhari, iar atunci când un domnitor era puternic, trupele sale stârpeau tâlhăritul de „calea mare”, așa cum a fost pe vremea lui Vasile Lupu. Dar sfârșitul domniei sale a fost unul cu lupte cu muntenii lui Matei Basarab, lupte interregn, intrusiunea cazacilor și autoritatea domnului a scăzut. Paul din Alep, care a trăit aceste evenimente în Moldova de la jumătatea secolului al XVII-lea, scria: „Nu aveam putere nici să mergem în țara cazacilor, nici să ne întoarcem, căci toți locuitorii țării sunt tâlhari și toți fugarii erau uciși pe drumurile mari, astfel că până și caravanele de negustori greci care fugeau erau atacate, jefuite, măcelărite”⁴¹. Considerăm exagerată părerea lui Paul din Alep, înfricoșat de evenimentele de la sfârșitul domniei lui Vasile Lupu, când pentru locuitorii Moldovei adevărații tâlhari erau cazacii lui Timuș Hmelnițki.

De la Paul din Alep am aflat și despre faptul că la curtea lui Vasile Lupu „Divanul de sâmbăta” era pentru tâlhari și că domnitorul „osânda pe unii la moarte, slobozea pe alții”. Lupta pentru tron dintre Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan, prezența cazacilor în Moldova, au creat o stare de nesiguranță în Moldova. Cazacii „s-au împrăștiat în munți și păduri și au prădat pe locuitorii țării care fugiseră. Au despuiet chiar și femeile acestora, au prădat bisericile și mănăstirile pentru că acolo își căutaseră scăparea și fiindcă trădaseră domnul și stăpânul lor Vasile Voievod”⁴². Printre cei jefuiți de cazaci s-au aflat negustorii evrei, mulți dintre ei aflându-și sfârșitul de săbiile cazace, Timuș își făcuse o faimă de adevărat „iudeo-octon”⁴³.

În Țara Românească, mai cumpătat condusă de Matei Basarab, nu lipsesc tâlhăriile. Dintr-un document din 10 august 1634 aflăm că „...fiindu Barbu clucer trimis de domnul nostru la împărăție în slujba măriei sale și a țării, aici în urma lui mers-au niște hoți în casa lui din Poiană de i-au prinsu jupâneasa și pre oamenii lui i-au muncit noaptea și i-au arsu cu foc până i-au perit atunce toate cărțile de moși”⁴⁴.

Dimitrie Cantemir are și el o părere asemănătoare celei a străinului Baksic, este o mărturie a unui moldovean, e drept care a stat mai mult departe de ai săi: „Fac dese furturi și tâlhării și dacă năvălesc în ținuturile tătarești spun că nu au răpit bunurile altora, ci le-au luat înapoi pe ale lor, deoarece tătarii n-ar avea astăzi nimic care să nu fi fost luat cu jașca de la înaintașii acestora”⁴⁵.

⁴⁰*Ibidem*, p. 111; Al. Phillippide consideră că din timpul lui Alexandru Iliș s-a născut balada lui Codreanu – „Mândru păunaș”, iubit de popor, care „cu baltagul îi ucidea pe boieri” (Al. Phillippide, *Încercare asupra stării sociale a poporului român în trecut*, Iași, Ed. Șaraga, 1896, p. 25, 31

⁴¹*Călători străini despre țările române*, VI, p. 98

⁴²*Ibidem*, VI, p. 83

⁴³N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 429; D. Dieaconu, *Evreii din Moldova de nord de la primele așezări până la 1938 – cu privire specială asupra județului Neamț*, p. 67.

⁴⁴DRH, B, XXIV, p. 417

⁴⁵D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Ed. Academiei RSR, București, 1973, p. 313.

La 1677, Antonio Rossi din Mondaino se afla la Cotnari și scria: „Nu se aude altceva decât de tâlhari și ucideri și se trăiește neîncetat cu mare spaimă de tâlhari. Nici domnul, nici altul nu are puterea de a-i împrăștia, căci sunt adunați împreună în cete de 100 sau 200 de oameni și merg jefuind, ba un oraș, ba un sat și iau și cămașa bietelor femei”⁴⁶.

Constantin Cantemir a fost un bun domnitor-soldat și acest lucru s-a constatat și în ceea ce a făcut pentru instituirea ordinii în țară. A înăsprit măsurile împotriva tâlharilor, în special prin Miron Costin, pe atunci staroste de Putna: „Așijderea și Miron Logofătul, fiind staroste de Putna, au făcut seimeni și hânsari și au început a răsăpi tâlharii. Că numai odată la o bătaie au prins 40 de tâlhari și i-au tăiat în patru bucăți de i-au pus în prepeleci pe la drumuri. Pus-au Miron logofătul de au lărgit și drumul la Lunca Mândrișcăi că fiind drumul strâmtu nu puteau să umble de răul tâlharilor. Că de ce-i omora, de ce se făceau mai mulți în zilele acestui domn”⁴⁷.

Trebuie să remarcăm măsurile eruditului dregător, care nu se prea afla în grațiile domnitorului. De asemenea și contextul politic al timpului, cu prezența polonilor în țară, o adevărată nenorocire pentru locuitori, dar și dese expediții de jaf ale tătarilor. S-au format bande de către boierii ostili fugiți în Polonia, iar domnitorul încerca să-i sperie prin pedepse: „de-i omora cu tot felul de cazne”. Cronicarul Ion Neculce arată proveniența tâlharilor: „Că se făcuseră tâlhari nu numai de oaste leșască, ci din munții ungurești, de jăcuiau mănăstirile și alții dinspre Bugeacu. Încotro căutai, tot de tâlhari dai. Atunci, mulți locuitori și giupânese, săracii, și-au lăsat casăle și-au fugit în Țara Muntenească de răul tâlhăretului”⁴⁸.

Tot în perioada în care Miron Costin era mare dregător al Moldovei, se ridicase un haiduc pe numele său Ditinca, „carele la vedere, fără sfială, umbla în ținutul Hotinului și Cernăuților și porunceă satelor”. Spune Miron Costin că „am trimis pe Bucioc stolnicul cu o samă de slujitori și l-au spart și toți oamenii lui i-au răsăpit”⁴⁹.

În țările românești extracarpatiche, pe lângă tâlharii autohtoni, veneau și alții de peste munți. În timpul lui Constantin Brâncoveanu au venit hoți de peste hotar: „Hoțime multă de unguri la munte, să făcuse multe răutăți și aici pre hotarul țării și pre hotarul țării ungurești, fiindu căile și strâmturile de-a ucidea neguțatori și alte multe răutăți făcea”. Domnitorul a luat repede măsuri și slujitorii domnești au prins 50 de unguri bine înarmați”⁵⁰.

În timpul lui Constantin Cantemir, pe care l-am amintit anterior, era o ceată care jefuia fără milă pe bogați și săraci, fără vreo deosebire, mănăstiri și biserici, sate și orașe. Era condusă de Burlă, „cel mai vestit dintre tâlhari”, care avea sub conducerea sa 80 de bandiți polonezi și ucraineni. Dimitrie Cantemir a scris despre

⁴⁶Călători străini despre țările române, VII, p. 326

⁴⁷I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 315.

⁴⁸I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 315; D. Cantemir, *Viața lui Constantin Cantemir*, p. 33.

⁴⁹Tr. Ionescu-Nișcov, *Haiducia și cântecele haiducești*, în "Revista de folclor", an III, nr. 2, București, 1958, p. 53.

⁵⁰Vezi D.H. Mazilu, *Lege și fărădelege în lumea veche românească*, p. 294.

acești tâlhari în lucrarea dedicată domniei tatălui său. Sfârșitul cetei s-a întâmplat să fie după atacul dat asupra mănăstirii Cetățuia de lângă Iași. Călugării înspăimântați n-au dat drumul la porți și au început să tragă clopotele. S-au auzit clopotele din oraș și domnitorul a trimis străjerii curții care i-au alungat pe bandiții care s-au afundat în pădure. Se tocmește o ceată mare care îi hăituiește și îi prinde. Burlă este adus în viu în fața domnitorului și tâlharul refuză instanța pământească, cere o judecată divină. Domnul răspunde iritat: „Cum, ticălosule, n-am eu putere asupra ta, un tâlhar și un călcător de biserici, să te pot osândi cu cea mai strașnică pedeapsă?!”. Răspunsul lui Burlă este unul incredibil: o judecată omenească ar pedepsi doar crimele știute de oameni și mărturisea un număr de 40 de mănăstiri călcate și numeroase odoare sfinte care au fost furate. Moartea ar fi fost prea simplă: cere schilodirea. Tovarășul său Eftimie este ars de viu, iar el este schilodit: supliciul a durat șapte zile. A plecat la Ierusalim, iar după trei ani cerșea prin Istanbul, mărturisindu-și public păcatele⁵¹.

Și printre boieri erau unii înclinați spre câștig ușor prin tâlhărie. Dimitrie Cantemir menționa că printre boierii țării erau unii care sprijineau și adăposteau pe tâlhari⁵². Hatmanul Gavriliță, în timpul aceluiași Constantin Cantemir, cu fiii săi, „aveau slugi tâlhari la casele lor de ținea drumurile de ucidea turcii și fură bucate din Bugeac, cai, iepe. Și să făcea fărmutale totdeauna și slimuri cu tătarii pentru faptele lor și nu putea să zică nimeni nimic de frica lui Gavriliță. Și domnul, deși știa, tăcea”⁵³.

La sfârșitul veacului al XVII-lea, Constantin Turculeț, rudă a cronicarilor Miron Costin și Ion Neculce, se aținea în calea convoaielor turcești pe drumul Cameniței⁵⁴.

Încă de la sfârșitul secolului al XVI-lea, pe Dunăre erau haiduci care prădau vasele turcești. La 1560, 62 de luntre cu cereale au fost părăsite de luntrașii români puși forțat la transport și care s-au adăugat haiducilor. În 1565, sultanul cere domnitorului de la Iași să ia măsuri drastice pentru eradicarea fenomenului „piraților” de pe Dunăre⁵⁵.

Așa cum am remarcat, în secolele XVI-XVII, marii haiduci sunt legați de epopeea lui Mihai Viteazul. Căpeteniile de haiduci devenite căpitani domnești au rămas în memoria populară, fiind evocați în balade și în secolele următoare. Dacă haiducii au fost puțini și amintiți de literatura populară, tâlharii au fost mulți și apar în documentele de cancelarie cu „călcările” și omorurile lor. Domnia a încercat să stopeze proliferarea fenomenului, cu mai mult sau mai puțin succes. Pravilele timpului instituiau pedepse drastice și dregători energici le puneau în aplicare. Am amintit pe Miron Costin care a ridicat pe tâlhari în prepeleci. Într-un hrisov de la Matei Basarab

⁵¹D. Cantemir, *Viața lui Constantin Cantemir*, pp. 97-101.

⁵²*Ibidem*, p. 191.

⁵³I. Neculce, *Opere*, p. 305.

⁵⁴S. Iancovici, *Haiducia în Balcani – formă de luptă socială și antiotomană*, în „SAI”, București, 1964, p. 49.

⁵⁵N. Bârdeanu, *Haiducii de pe Dunăre*, în „Magazin Istoric”, an III, nr. 11 (32), noiembrie 1969, pp. 42-44.

se spunea: „Și hoții dentrânșii însă i-am prinsu de s-au înțepat toți de vii pre marginea orașului București ca niște tâlhari, aici la scaun”⁵⁶. Și Marco Bandini remarca faptul că domnia era cea care se implica în pedepsirea tâlharilor: „Cei acuzați de crimă capitală, adică de furt sau omucidere sau tâlhărie cu violență sunt aduși în fața domnului”⁵⁷. Și domnitorul Moldovei Miron Barnovschi, în 1627, cerea: „Iar de se vor afla nescare oameni răi – furi sau tâlhari – de se vor afla de față, pre unii ca aceia să-i prindeți și să-i legați și să-i trimiteți la domnia mea”⁵⁸. Legile veacului al XVII-lea erau foarte aspre în ceea ce privea pe tâlhari, dar și pe „gazdele” sau „tăinuitorii” lor. „Îndreptarea legii” cerea ca „acela ce va primi în casa lui tâlhariu de drum, pre acela ca pe un tâlhariu să-l certe cu moarte”⁵⁹.

Dimitrie Cantemir nota la sfârșitul veacului al XVII-lea: „Tâlharii sunt spânzurați, pângăritorii de cele sfinte sunt arși, ucigașii, dacă sunt boieri sunt pedepsiți prin tăierea capului, țărani sunt supuși la o moarte înceată și mai grea înfigându-se un țăruf prin coaste”⁶⁰.

În timpul lui Constantin Cantemir erau numeroase spânzurătorile și capetele înfipite în pari⁶¹. Mihail Racoviță, domn al Moldovei la începutul secolului al XVIII-lea, spânzura zilnic tâlhari la poarta domnească⁶².

Atunci când prindeau tâlharii, domnitorii organizau execuțiile cu minuțiozitate, dorind să obțină efecte colaterale, să devină pilde înfricoșătoare, mai ales atunci când prinsul era vestit în țară. Erau alese pentru execuție locuri hiperpopulate, de obicei piețele publice. Se ridicau podiumuri înalte, iar călăii (erau țigani, cu rare excepții de altă etnie) își exercitau hula funcție.

În Evul Mediu, țiganii au fost printre cei amintiți adesea în documente sau în mărturii ale călătorilor străini ca hoți, dar în general de lucruri „mici și micșoare” și de obicei erau pedepsiți cu bătaia („ca un fur”) și în caz de recidivă se putea ajunge și al ocnă. Destul de rar țiganii deveneau tâlhari de drumul mare sau intrau în bande înarmate. O tentație deosebită pentru țigani erau caii, dată fiind legătura ancestrală dintre țigan și cal, dar și datorită mobilității pe care aceștia o ofereau și, de asemenea, prețul bun pe care-l puteau primi. Țiganii hoți de cai erau omorâți, dar atunci când aveau un meșteșug care era necesar unui boier sau egumen, atunci acesta îl răscumpăra cu o sumă de bani primind în schimb un rob meseriaș. Oferim câteva spicuri documentare: un anume boier Hăbășescul scotea de la pierzare pe țiganul Gavril Nevriga – „care făcuse niște furțișaguri”; un Radu țigan, dovedit ca hoț de cai, este răscumpărat cu cinci cai de la spânzurătoare de un boier în anul 1594. Un alt boier,

⁵⁶DRH, B, vol. XXIV, p. 471

⁵⁷Călători străini despre țările române, V, p. 342.

⁵⁸Cf. D.H. Mazilu, *Lege și fărădelege în lumea veche românească*, p. 515.

⁵⁹Îndreptarea legii, p. 310-311.

⁶⁰D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 253.

⁶¹D. Cantemir, *Viața lui Constantin Cantemir*, p. 102.

⁶²*Instituții feudale în Țările Române...*, p. 469.

Mușat Sărbățig, a răscumpărat de la „furci” cinci țigani ce-au furat cai⁶³. Un anume Vasile Țiganul a furat doi cai și prins fiind a fost adus „să-l piardă”, dar Bejan paharnicul i-a plătit capul. Sau un alt caz: „Și iar să fie lui Stan logofătul un țigan anume Păstravan pentru că l-a răscumpărat Stan logofătul de la furci cu 2000 de aspri pentru că a furat patru cai...”⁶⁴ Manea Săbierul „au furat doi cai ce au fost ai lui Neagoe din Breasta. Deci stăpânii cailor l-au prins pe hoț de față și au vrut să-l spânzure, dar Ivan, marele logofăt, l-a scos de la furci cu 500 de aspri turcești”⁶⁵.

George Potra, autorul unei documentate lucrări despre istoria țiganilor publicată în 1939, era de părere că în Evul Mediu dintre „lăieții hierari” se alegeau hoții și tâlharii și, de asemenea, tagma „netoților” a fost pentru autorități o mare problemă: erau violenți, erau curajoși, vicleni, apelau la cuțite și topoare la cea mai mică neînțelegere, furau vite, cai și chiar copii⁶⁶.

Călătorii străini remarcău pe țiganii din țările române pentru exotismul lor, pentru situația lor deosebită: robia și nomadismul, dar și pentru hoție, căci își căutau norocul pe la bălciuri și iarmaroace și târguri de țară: „Ușurează de pungă pe câte un călător fără grijă, acolo pun mâna pe o vacă, vreun cal, o oaie sau un porc, după cum este prilejul⁶⁷. Despre geambașii din Țara de Jos, din Putna, români sau țigani, se spunea că erau hoți veritabili, furau cai din Ardeal și îi vindeau în Țara Românească⁶⁸.

Aflăm însă cazuri în care țiganii adunați în cete au atacat sate sau mănăstiri în scop de jaf. L-am amintit deja pe Gligorie Rău din timpul lui Gaspar Graziani și adăugăm pe Ignat țiganul care la 1676 împreună cu mai mulți tovarăși au atacat mănăstirea Barnovschi din Iași⁶⁹.

Mănăstirile erau considerate bogate în Evul Mediu și deveneau pentru tâlhari niște ținte importante, deși mai greu de jefuit, căci multe dintre ele aveau ziduri de apărare. Era nevoie de cete organizate pentru atacarea marilor mănăstiri. Am amintit atacul asupra mănăstirii Sfintei Troițe de către Dumitru Popoțea și haiducii săi în timpul lui Constantin Movilă (lăcașul avea și rol de refugiu pentru familiile boierești și de depozitare a averilor). În timpul lui Radu Mihnea „niște tâlhari au jefuit mănăstirea Menedic și l-au omorât pe stareț”⁷⁰.

⁶³N. Iorga, *Studii și documente*, XVI, p. 314-315; *Documenta Roamniae Historica (DRH)*, B, Țara Românească, XI, 1593-1600, Ed. Academiei RSR, București, 1976, p. 37, 108.

⁶⁴Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, V, p. 224; DRH, B, vol. VIII, p. 166.

⁶⁵DRH, B, V, p. 272.

⁶⁶G. Potra, *Contribuțiuni la istoria țiganilor din România*, București, 1939, p. 36.

⁶⁷*Călători străini despre țările române*, II, p. 337.

⁶⁸D.H. Mazilu, *Lege și fărădelege în lumea veche românească*, p. 127.

⁶⁹*Ibidem*, p. 64.

⁷⁰DIR, A, II, p. 136-137; I. Țighiliu, *Între diavol și bunul Dumnezeu. Cler și cultură în Principatele Dunărene: 1600-1774*, București, Ed. Paideia, 2002, p. 16; amintim și un astfel de eveniment mai vechi: mănăstirea Tismana a fost prădată de tâlhari și panduri din Hațeg, pe timpul lui Petru cel Tânăr, la 1560 – DRH, B, XXI, p. 259. Din vechime se știe că unii dintre haiduci au sprijinit cu bani mănăstiri și biserici. Cel mai vechi document aflat care semnaleză un astfel de fapt este din 1520, când Barbu

În memoria populară un loc aparte l-a deținut Pinteia, supranumit Viteazul, care și-a început haiducia înainte de 1700 și a avut un rol important în „războiul curuților” inițiat de Francisc Rackoczi al II-lea, profitând și de conflictele dintre unguri și austrieci. Căpitani români din oastea curuților au haiducit și înainte de răscoală: Ciurilă, Balica, Bucur Câmpean, Vasile Negru, Pinteia. Balica își avea sălașurile pe valea Arieșului, unde se ascundea într-o peșteră ca o adevărată cetate. Pinteia din Măgăoaja haiducea în munții Chioarului. Vasile Negru și Bucur Câmpean au haiducit și după răscoală⁷¹.

Prin „Diploma Leopoldină” din 1691 se recunosc privilegiile aristocratice și se instituie o fiscalitate sistematică germană destul de greu de suportat de locuitorii care trebuiau să plătească câte 250 de florini de poartă și să mai facă față și abuzurilor soldaților-mercenari ai împăratului⁷².

La 1694, Pinteia avea o ceată de 120 de oameni, devenise atât de temut, încât generalul Loewenburg din cetatea Satu Mare a acceptat o înțelegere cu haiducul, stabilindu-se o sumă pe care să o plătească lunar. Tradiția spune că a plătit orașului Bistrița dările restante ale comunelor Telciu și Bichiș. A devenit căpitan de „curuți”, alăturându-se lui Francisc Racoșki al II-lea, dar acesta din urmă nu se comportă corect față de haiducul român. Pinteia a cucerit orașul Baia-Mare, dar a fost ucis de conducătorii unguri ai cetății. Racoșki scria: „Pinteia, lotru faimos din Meseș, de origine valah” a cucerit orașul. Dar „a început să jefuiască și a fost ucis”, spre bucuria lui Racoșki, care era anunțat printr-o scrisoare de credința notabililor din Baia-Mare⁷³.

Să amintim o faptă deosebită a haiducului cu conotație religioasă: atacul asupra vicarului unei mănăstiri catolice din Bicsad care încerca să facă „unire” cu forța⁷⁴. Se spune despre coiful și cămașa sa de zale că sunt la biserica din Budești, județul Maramureș.

Menționăm un caz deosebit în Moldova anului 1727, în care, un tâlhar, țigan la origine, Fedor Rusul, de meserie morar, este grațiat de la moarte la cererea mitropolitului țării. Moartea trebuia pedepsită cu moarte, dar, conform unei vechi cutume românești, era dreptul mitropolitului să ceară iertarea. Aceste cazuri nu erau prea dese, abia pe timpul lui Mihail Sturdza, mitropolitul Veniamin Costache a cerut viața lui Ion Pietraru⁷⁵.

Craiovescu a fost sprijinit să ridice Schitul de la Izvorul cel Frumos de Sava Haiducul (fostul căpitan domnesc Sava).

⁷¹L. Patachi, *Căpitani de cete militare și haiduci români la începutul veacului al XVIII-lea*, în „SAI”, II, 1957, pp. 131-156.

⁷²R. Niculescu, *Unele observații asupra lui Pinteia Viteazul ca personaj istoric*, în „Revista de folclor”, an VII, nr. 1-2, București, 1962, p. 58.

⁷³L. Patachi, *Căpitani de cete militare și haiduci români la începutul veacului al XVIII-lea*, pp. 150-151.

⁷⁴R. Niculescu, *Unele observații asupra lui Pinteia Viteazul ca personaj istoric*, p. 62.

⁷⁵C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași urmată de o serie de documente și facsimile și de portrete privitoare la Istoria Națională a Românilor*, Tip. Cărților bisericești, București, 1888, p. LXXI.

Secolul fanariot a avut și domnitori „luminați” precum Constantin Mavrocordat, un reformator care s-a îndreptat și spre procesul penal, luând din prerogativele ispravnicilor, cerând ca tâlharii și ucigașii să fie trimiși la divan: „Pe tâlharii de furțișag să nu hotărască numai să iei sama și să-i trimită aice”. În aceste cazuri, ispravnicii ar fi devenit simple instrumente de anchetă: „au toată puterea divanului, în afară de moarte de om”. Dar slujbașii nu trimiteau niciun „tâlhar la domnie”, ci ar fi liberând de pe hoți, luându-le prada. Deși porunca domnească era clară: „Și tâlharii și măcar și până la un stup di se va dovedi cineva c a furat, acesta tot furțișag mare să socotești”, în continuare dregătorii locali îi judecă pe tâlhari și le ia „gloaba” și-i eliberează⁷⁶.

În timpul lui Mihail Șuțu, conform „Ponturilor”, se cere la fel să fie trimiși la „divan gospod”, dar în ciuda faptului că se înmulțesc „ucigașii și jăcașii ce se fac cete și umblă prin țară ucigând și schingiuind”, ispravnicii, de multe ori, împart prada cu tâlharii⁷⁷. Și Alexandru Ipsilanti păstrează legile de dinaintea sa; a dat în 1799 „ponturi” pentru „făcătorii de rele și pentru tâlhării să fie dregătorii cu mare silință, urmând după poruncile de mai înainte”. În timpul său nu s-a executat nicio pedeapsă cu moartea. Și Scarlat Callimachi a insistat pe măsuri împotriva tâlharilor, căci în țară se înmulțiseră grupurile organizate⁷⁸.

În secolul al XVIII-lea, memoria populară a reținut fapte haiducești ale lui Frent și Velicico, în ținutul Neamțului, Lăpușnean în Lăpușna, Bachir în Soroca, Ursu în zona Chișinăului, Ghelea de-a lungul Nistrului, la fel ca Grue Grozovanul sau Toma Alimoș, Bolboceanu la Focșani, în zona Muscelului era Stanciu al Bratului, iar la începutul secolului al XIX-lea haiduceau Bărgan, dincolo de Prut, Voicu, Boghean, Karmeliuc, Vasile cel Mare, Ștefan Bujor, Ion Darie din Bucovina, femeia haiduc Voichița, Gheorghe Cârjaliul, Iancu Jianu și alții. Această perioadă a fost una de apogeu a haiduciei în țările românești extracarpătice, reprezentanți vestiți ai poporului luptând pentru dreptate socială și pentru eliberare națională. Până la secolul fanariot însă au fost puține figurile emblematice de haiduci iubiți de popor, memoria colectivă reținând poveștile căpitanilor-haiduci ai lui Mihai Viteazul, ale vestitului moldovean Codreanu de la jumătatea veacului al XVII-lea sau ale lui Pinteza Viteazul din Maramureș. Documentele domnești menționează însă un număr mare de tâlhari. În viziunea autorităților toți „jefuitorii cu arme” erau tâlhari, incriminând cu atât mai mult pe cei care sprijineau pe țărani împotriva stăpânilor. Pe haiduci țărani nu i-au uitat, așa cum au fost cazurile lui Codreanu sau Pinteza, dar despre un Burlă nu am fi aflat dacă nu impresiona pedeapsa sa despre care a scris Dimitrie Cantemir. Haiduci sau tâlhari?! Haiduci și tâlhari.

⁷⁶ V.A. Georgescu, O. Sachelarie, *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova 1611-1831*, Partea a II-a, *Procedura de judecată*, Ed. Academiei RSR, București, 1982, p. 136.

⁷⁷ T. Codrescu, *Uricariul*, IV, pp. 55-69.

⁷⁸ V.A. Georgescu, O. Sachelarie, *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova 1611-1831*, Partea a II-a, *Procedura de judecată*, pp. 136, 62.

Bibliografie selectivă

- Documente privind istoria României (DIR), A, Moldova, Veacul XVII, II, București, 1953.
- Documente privind istoria României (DIR), A, Moldova, Veacul XVII, V, București, 1952.
- Documenta Romaniae Historica. Seria A. Moldova, vol. XVIII (1623-1625), București, 2006.
- Documenta Romaniae Historica. Seria A. Moldova, vol. XXII (1634), București, 1975.
- Documenta Romaniae Historica. Seria B. Țara Românească, vol. V (1551-1565), București, 1983.
- DRH, B, vol. VIII, p. 166.
- Documenta Romaniae Historica. Seria B. Țara Românească, XI (1593-1600), București, 1976.
- Documenta Romaniae Historica. Seria B. Țara Românească, vol. XXI (1626-1627), București, 1965.
- Documenta Romaniae Historica. Seria B. Țara Românească, vol. XXIII (1630-1632), București, 1969.
- Documenta Romaniae Historica. Seria B. Țara Românească, vol. XXIV (1633-1634), București, 1974.
- Călători străini despre țările române*, vol. II, ed. de M. Holban, M.M.A. Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1970.
- Călători străini despre țările române*, vol. IV, ed. de M. Holban, M.M.A. Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1972.
- Călători străini despre țările române*, vol. V, ed. de M. Holban, M.M.A. Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1974.
- Călători străini despre țările române*, vol. VI, ed. de M. Holban, M.M.A. Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1976.
- Călători străini despre țările române*, VII, ed. de M. Holban, M.M.A. Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1980.
- Alecsandri, Vasile, *Poezii populare ale românilor*, I, București, Ed. Minerva, 1973.
- Băileanu, Gh., *Pe drumul furilor – cronică haiducească*, în „Magazin Istoric”, an VII, nr. 3 (72), martie 1973.
- Bârdeanu, N., *Haiducii de pe Dunăre*, în „Magazin Istoric”, an III, nr. 11 (32), noiembrie 1969.
- Bodale, A., *Contribuții la istoria haiduciei în Moldova*, în „Caiete de antropologie istorică”, an IX, nr. 1 (16), ian.-iun. 2010.
- Cantemir, D., *Descrierea Moldovei*, București, Ed. Academiei RSR, 1973.
- Codrescu, T. *Uricariul*, Iași, Tipografia Buciumul Român, 1857.
- Constantinescu, G., *Tâlhării îndrăznețe, crime înfiorătoare*, Târgoviște, Ed. Cetatea de Scaun, 2012.
- M. Costin, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1965.
- Dieaconu, D., *Haiducii Moldovei*, Piatra-Neamț, Ed. Cetatea Doamnei, 2018.
- Dieaconu, D., *Evreii din Moldova de nord de la primele așezări până la 1938 – cu privire specială asupra județului Neamț*, Piatra-Neamț, Ed. Cetatea Doamnei, 2009.
- Erbiceanu, C., *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași urmată de o serie de documente și facsimile și de portrete privitoare la Istoria Națională a Românilor*, București, Tip. Cărților bisericești, 1888.
- Gârleanu, S.I., *Haiducie și haiduci*, București, Ed. Enciclopedică română, 1969.

- Gârleanu, S.I., *Haiducul Nicolae Grozea*, București, Ed. Militară, 1968.
- Georgescu, V.A., Sachelarie, O., *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova 1611-1831*, Partea a II-a, *Procedura de judecată*, București, Ed. Academiei RSR, 1982.
- Ghibănescu, Gh., *Surete și izvoade*, V.
- Grigoraș, N., *Începuturile domniei lui Ștefan cel Mare (1457-1459)*, în „Studii și Cercetări Științifice”.
- Grigoraș, N., *Instituții feudale din Moldova*, București, Ed. Academiei RSR, 1971.
- Hasdeu, B.P., *Baba Novac*, în "Columna lui Traian", aprilie 1876.
- Hasdeu, B.P., *Soarele și Luna, folclor tradițional în versuri*, vol. I, București, Ed. Saeculum I.O., 2002.
- Iancovici, Sava, *Cine este Ghiță Haiducul de la 1821?*, în „SAI”, XI, 1968.
- Iancovici, Sava, *Haiducia în Balcani – formă de luptă socială și antiotomană*, în „SAI”, 1964
- Iancovici, Sava, *Iancu Jianu și Nicola Abras*, în „Studii. Revistă de istorie”, tom 20, nr. 4, 1967.
- Iancovici, Sava, *Materiale privitoare la haiducia lui mblat* București, 1965.
- Ionescu-Nișcov, Tr., *Haiducia și cântecele haiducești*, în "Revista de folclor", an III, nr. 2, 1958.
- Iorga, N. *Carpații în luptele dintre români și unguri*, în „AARMSP”, seria II, tom XXXVIII, 1915, nr. 5.
- Iorga, N., *Istoria lui Mihai Viteazul*, București, Ed. Militară, 1968.
- Iorga, N. *Studii și documente*, VI, București, Socec, 1904.
- Iorga, N. *Studii și documente*, XVI, București, Socec, 1909.
- Lupaș, I., *Documente istorice transilvane*, I, Cluj, 1940.
- Mazilu, D.H., *Lege și fărădelege în lumea veche românească*, Iași, Polirom, 2006.
- I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, Ed. de stat pentru literatură și artă, 1955.
- Niculescu, R., *Unele observații asupra lui PIntea Viteazul ca personaj istoric*, în „Revista de folclor", an VII, nr. 1-2, 1962.
- Niculescu, R., *Unele observații asupra lui PIntea Viteazul ca personaj istoric*, în „Revista de folclor", nr. 1-2, 1962.
- Panaiteșcu, P.P. *Călători poloni în Țările Române*, București, Ed. Cultura națională, 1930.
- Patachi, L., *Căpitani de cete militare și haiduci români la începutul veacului al XVIII-lea*, în „SAI”, II, 1957.
- Phillippide, Al., *Încercare asupra stării sociale a poporului român în trecut*, Iași, Ed. Șaraga, 1896.
- Potra, G., *Contribuțiuni la istoria țiganilor din România*, București, 1939.
- Sachelarie, O., Stoicescu, N., coord., *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, București, Ed. Academiei RSR, 1988.
- Stoian, M., *Reabilitarea unui haiduc, Pantelimon*, București, Ed. Tineretului, 1968.
- Stoicescu, N., *Curteni și slujitori. Contribuții la istoria armatei române*, București, Ed. Militară, 1968.
- Gr. G. Tocilescu, *534 documente slavo-române*, București, 1931, p. 157.
- Țighiliu, I., *Între diavol și bunul Dumnezeu. Cler și cultură în Principatele Dunărene: 1600-1774*, București, Ed. Paideia, 2002.
- Ureche, Gr., *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P. Panaiteșcu, București, 1958.
- Vornicescu, N., Sever, A., *În afara legii – Ion Florea*, Iași, Ed. Junimea, 1976.
- R. Vulcănescu, *Mitologie română*, Ed. Academiei RSR, București, 1985.

Xenopol, A.D., *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. V, București, 1927.